

УДК 342.7

В. А. Завгородній
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА» У СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ ПРАВА

Юридична практика як загальнотеоретична категорія неодноразово була предметом дослідження різних учених у теорії права. Це, насамперед, обумовлено її особливим значенням як структурного елементу суспільної практики, а також роллю, яку вона відіграє у процесі розвитку і функціонування правової системи держави. Юридична практика сприяє досягненню інтересів суспільства, здійснює вплив на його членів та виконує притаманні їй функції, спричиняючи різні зміни у суспільному житті. Тому об'єктивне розуміння сутності цього явища правової дійсності має велике значення як для доктрини права, так і для суб'єктів правових відносин.

Різних аспектів досліджуваного питання торкалися у своїх наукових працях такі вітчизняні і зарубіжні вчені: І. В. Бенедик, С. Д. Гусарев, О. В. Заїчук, В. М. Карташов, С. Ю. Лаврусь, Б. В. Малишев, В. П. Нагребельний, Н. М. Оніщенко, М. В. Оніщук, Є. М. Палагіна, В. П. Реутов, О. Д. Тихомиров та інші. Водночас, проведені дослідження характеризуються відсутністю єдності вчених у підході до розуміння досліджуваного поняття, а отже, потребує подальших наукових розвідок.

При підготовці цієї статті автор поставив за мету з'ясувати сутність наявних у сучасній правничій науці підходів до розуміння поняття «юридична практика», а також визначити той із них, який найбільшою мірою враховує особливості практики Європейського Суду з прав людини.

Юридичний термін, що позначає поняття «юридична практика» утворився у результаті поєднання двох слів: «юридична» і «практика». Зауважимо, що слово «юридична» походить від латинського «*juridicus*» та буквально перекладається як судова [1, с. 1233]. Слово «практика» характеризується полісемічністю (багатозначністю). Серед основних його значень Великий тлумачний словник сучасної української мови розрізняє такі: а) діяльність кого-, чого-небудь як набуття певних знань, навичок, досвіду і застосування їх у чомусь; б) набутий досвід, сукупність навичок, конкретних знань у певній галузі діяльності [2, с. 918].

З урахуванням вищенаведених значень слів «юридична» і «практика» запропонуємо таку роботу гіпотезу щодо трактування терміну «юридична практика»: судова (юридична) діяльність із набуття певних знань і навичок, взяту в єдно-

сті з попередньо набутим досвідом, як сукупністю навичок і конкретних знань у певній галузі діяльності. Способом перевірки цієї гіпотези стане методологічний аналіз різних інтерпретацій досліджуваного терміно-поняття.

На думку І. В. Бенедика, домінуючим є погляд, згідно з яким юридична практика розглядається у нерозривній єдності діяльності та сформованого на її основі соціально-правового досвіду (соціально-правової пам'яті) [3, с. 393]. Підтримує такий підхід до розуміння і вчений С. І. Палешник, який зазначає, що юридична і відповідно судова практика, як одна з її різновидів, включає дві основних складові: 1) юридичну діяльність, елементами змісту якої виступають її об'єкти, суб'єкти, учасники, юридичні дії, засоби і способи їх здійснення, результат, що дає змогу задовольнити індивідуальну або суспільну потребу; 2) соціально-правовий досвід, сформований на основі юридичної діяльності, елементами якого виступають правоположення, вироблені у ході багаторічної практики приписів загального характеру, які акумулюють соціально цінні та стабільні сторони конкретної юридичної діяльності [4, с. 169-170].

З позиції В. М. Карташова, юридична практика являє собою відносно самостійну підсистему, яка включає у свою структуру юридичну діяльність (правотворчу, інтерпретаційну, правозастосовну, правосистематизуючу та їх окремі види і підвиди) та соціально-правовий досвід (соціально-правову пам'ять) [5, с. 74-75]. Подібне визначення запропоноване і вченим С. Ю. Лаврусь, яка зазначає, що юридична практика – це діяльність компетентних суб'єктів щодо прийняття, тлумачення, застосування, доведення до відома населення правових приписів, взята в єдності з накопиченим соціально-правовим досвідом [6, с. 24].

Тотожні, на перший погляд, визначення поняття «юридична практика», що розглядаються крізь призму сукупності двох елементів, а саме діяльності та досвіду, будуються на різних методологічних підходах. Перший з них ґрунтується на тому, що досвід має похідний характер щодо діяльності та є її результатом, а другий, що досвід лежить в основі діяльності.

Дещо інший підхід до розуміння юридичної практики пропонується Є. М. Палагіною, яка зазначає, що це цілеспрямована діяльність суб'єктів по ухваленню рішень правового змісту, узятя

в єдності з результатами цієї юридично значущої діяльності та узагальненим соціально-правовим досвідом. Ученим обґрунтовується, що юридичній діяльності, як динамічній складовій юридичної практики, притаманний державно-владний характер, оскільки: її здійснення є прерогативою державних органів; вона забезпечується різноманітними державними засобами економічного, політичного, соціального характеру; вона зумовлює різноманітні матеріальні, політичні, духовні, моральні, соціальні зміни; вона завжди пов'язана з настанням певних юридичних наслідків. На думку правника, соціально-правовий досвід, що складає статичну сторону юридичної практики, це соціально-правова пам'ять, яка виступає результатом накопичення, систематизації і зберігання відповідної інформації (знань, умінь, оцінок, підходів, майстерності і так далі) [7, с. 13-14].

Таким чином, учений вказує на те, що юридична практика являє собою єдність таких трьох її компонентів: юридична діяльність, її результати та соціально-правовий досвід. Однак, на нашу думку, розуміння юридичної практики лише крізь призму діяльності органів державної влади звужує зміст цього поняття, оскільки суб'єктами її здійснення можуть бути і недержавні інституції, серед яких: адвокатура, правозахисні громадські організації, третейські суди, муніципальні омбудсмени, міжнародні судові установи. Разом з цим, метою суб'єктів юридичної діяльності, як складової юридичної практики, не завжди є ухвалення рішення правового змісту у зв'язку з відсутністю такого повноваження у відповідного суб'єкта.

В. П. Нагребельний та М. В. Оніщук зазначають, що юридична практика – правотворча, правоохоронна і правореалізаційна діяльність суб'єктів права та сукупність напрацьованого ними практичного досвіду. Включає діяльність державних органів і професійних юристів та її результати. Основними напрямками юридичної практики, на думку вчених, є: юридична практична діяльність; узагальнення стану забезпечення законності та правопорядку у процесі правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності; узагальнення результатів судової діяльності і роботи правоохоронних органів; узагальнення юридичної діяльності законодавчих і виконавчих органів та Конституційного Суду. Зміст юридичної практики включає: суб'єктів як учасників правових дій, завдання, мету, функції, методи та результати діяльності; внутрішню організацію діяльності – процесуальні провадження, стадії, процедури та режими; зовнішню форму діяльності, що дістає вияв у правотворчих та правореалізаційних актах; зовнішні зв'язки діяльності, що характеризуються її соціальною цінністю, призначенням, результативністю та ефективністю [8, с. 978].

На наш погляд, виокремлення таких окремих елементів змісту юридичної практики як проце-

суальні стадії та процедури є необґрунтованим, оскільки вони є невіддільними складовими процесуальних проваджень.

Разом з цим, дискусійним, на наш погляд, є визначення таких напрямків юридичної практики як узагальнення результатів діяльності судових, правоохоронних, законодавчих та виконавчих органів. Таке твердження ґрунтується на розумінні поняття «узагальнювати», що тлумачиться у словнику наступним чином: 1) порівнюючи окремі предмети, факти, явища і таке інше, виявляти спільні риси, особливості й на їх основі робити висновки у формі загальних положень; 2) виявляючи характерні риси, особливості окремого предмета, факту явища і таке інше сприймати їх як загальні й поширювати на інші предмети явища; 3) відбирати та об'єднувати однакові характерні риси, особливості; створювати на їх основі щонебудь загальне, типове [2, с. 1288].

Отже, метою узагальнення певних результатів юридичної діяльності є виявлення її спільних рис і особливостей та їх поширення серед учасників правовідносин. Суб'єктом здійснення узагальнення можуть бути як безпосередньо суб'єкти юридичної діяльності (вищі суди, генеральна прокуратура, адвокатські об'єднання тощо), так і суб'єкти, які не мають до юридичної практики жодного відношення (науковці, представники громадськості тощо), але зацікавленні у вивченні її тенденцій, новел, принципів тощо. Така діяльність фактично направлена на дослідження і опрацювання тільки результатів юридичної діяльності, тому здійснюється поза межами юридичної практики та відповідно не може відноситись до жодного з її видів. Таким чином, узагальнення необхідно розглядати не як напрямок юридичної практики, а як спосіб її опрацювання або ознайомлення з нею.

С. Д. Гусарев та О. Д. Тихомиров під юридичною практикою розуміють діяльність юристів – професійних знавців права щодо безпосереднього захисту прав, свобод та законних інтересів суб'єктів права (особи, держави, суспільства), надання їм допомоги у складанні правових документів, консультуванні щодо вибору найбільш оптимальних варіантів поведінки відповідно до норм права, посвідчення юридичних фактів тощо, у процесі яких забезпечується здійснення норм права. Юридична практика – це сфера діяльності лише юристів-професіоналів [9, с. 255].

Аналіз даного визначення дозволяє прийти до висновку, що вчені під юридичною практикою фактично розуміють тільки правозахисну юридичну діяльність, залишаючи поза увагою інші не менш важливі її види, серед яких: правоохоронна, правозастосовна, правотворча.

Разом з цим, на думку С. Д. Гусарева, юридичну практику можна розглядати у двох аспектах:

як практику усіх форм та сфер здійснення юридичної діяльності (широкий підхід); як практику лише окремих юристів, правових установ або організацій [10, с. 19]. На наш погляд, таке розуміння юридичної практики ототожнює її з юридичною діяльністю, що є лише динамічною складовою юридичної практики.

З позиції В. П. Реутова, юридична практика – це діяльність суб'єктів права у процесі формування і реалізації норм права, яка полягає у виданні нормативних актів та у реалізації різноманітних індивідуальних правових актів [11, с. 5]. Даний підхід до розуміння дозволяє виокремити такі складові юридичної практики як діяльність та її результати у формі правових актів.

О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко визначають юридичну практику як сформовану у суспільстві діяльність соціальних суб'єктів, яка забезпечує найбільш ефективне і оптимальне досягнення цими суб'єктами бажаного суспільного чи особистого результату. На думку вчених, юридичну практику можна розглядати у динамічному і статичному аспектах. У динаміці вона проявляється у правовій діяльності суб'єкта суспільства, спрямованій на досягнення поставленої мети. Статичний бік характеризує юридичну практику як сформовану у суспільстві модель, порядок дій, здійснення яких призведе до бажаного результату з найменшими витратами зусиль і часу.

Науковцями зазначається, що сутність юридичної практики виявляється у наступних змістовних ознаках, притаманних цій правовій діяльності: юридична практика є частиною суспільної практики, відповідно їй притаманні загальні риси, що характеризують будь-яку суспільну практику; юридична практика має суспільний характер, оскільки вона обумовлена іншими типами соціальної практики, будь-яка правова діяльність припускає певну взаємодію суб'єктів суспільства, отриманий правовий досвід та сформовані на його підставі соціальні моделі дій є сукупним продуктом суспільної діяльності; юридична практика є свідомою діяльністю, припускає обізнаність і усвідомлення соціального суб'єкта про існуючі у суспільстві досвід, моделі дій для отримання результату, якого бажає досягти цей суб'єкт; юридична практика здійснюється у межах існуючих правових і соціальних норм та положень; юридична практика впливає на оточуючу дійсність, сприяє змінам у суспільному житті; юридична практика є одним з вагоміших елементів правової системи суспільства. Вона – своєрідний місток між правом і правосвідомістю та правовідносинами у суспільстві; юридична практика є частиною культури суспільства; юридична практика впливає на всі сторони життя суспільства, сприяє розвитку одних суспільних процесів та гальмує інші [12].

Така позиція вчених дозволяє виокремити наступні складові юридичної практики: а) діяль-

ність суб'єктів; б) сформована модель (порядок дій) суб'єктів; в) бажані результати діяльності.

У теорії права також існує позиція, що поняття «юридична практика» повинна розумітися не через діяльність, а лише через її результати. Так, наприклад, з позиції Б. В. Малишева, твердження, що динамічна складова є частиною будь-якого виду чи форми юридичної практики є дискусійним. Є всі підстави розглядати юридичну практику як сукупність певних, стійких і об'єктивованих результатів юридичної діяльності. Юридична діяльність є передусім процесом, який, однак, не має сенсу без своїх результатів – певних положень, які й називаються юридичною практикою [13, с. 23].

Аналіз вищезазначеного дозволяє досліднику дійти висновку, що у доктрині права існує плюралізм підходів щодо розуміння поняття «юридична практика», який дає можливість виокремити декілька напрямків до його розуміння: 1) цілеспрямована діяльність суб'єктів права або кваліфікованих юристів-професіоналів, що обумовлює ототожнення понять «юридична практика» та «юридична діяльність»; 2) юридична діяльність в єдності з накопиченим правовим досвідом; 3) діяльність суб'єктів права, результатом якої є видання нормативних та індивідуально-правових актів; 4) діяльність суб'єктів, в основі якої сформована модель (порядок дій) суб'єктів, з метою досягнення бажаного результату; 5) результати юридичної діяльності у формі правоположень; 6) діяльність суб'єктів взяту в єдності з результатами цієї діяльності та узагальненим досвідом.

На наше переконання, лише останній із зазначених напрямків до розуміння поняття «юридична практика» є найбільш обґрунтованим та найбільш методологічно коректним у плані інтерпретації категорії «практика Європейського Суду з прав людини». Таке твердження ґрунтується на тому, що юридична практика є складним системним утворенням, яке необхідно розглядати через сукупність трьох ключових її елементів, а саме: а) діяльність суб'єкта; б) результати діяльності, що виражаються у прийнятих правових актах; в) досвід, в основі якого лежить попередня діяльність, відповідно діяльність ґрунтується на досвіді.

Діяльність Європейського Суду з прав людини доцільно розглядати як динамічний елемент його практики, відповідно досвід як статичний її елемент, під яким необхідно розуміти соціально-правову пам'ять, що є результатом накопичення, систематизації і зберігання інформації про попередню діяльність Суду, а також орієнтир для подальшої його юридичної діяльності. Під результатами діяльності Європейського Суду з прав людини необхідно розуміти підсумки його юридичної діяльності, що знаходять своє відображення у проміжних та остаточних його рішеннях.

Література

1. Ушаков Д. Н. Большой толковый словарь современного русского языка / Д. Н. Ушаков. – М. : Альта-Принт, 2005. – VIII. – 1239 с.
2. Великий тлумачий словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
3. Загальна теорія держави і права : [підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПРН України О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.
4. Палешник С. І. До питання про тлумачення судової практики / С. І. Палешник // Державне будівництво та місцеве самоврядування, 2013. – Випуск 25. – С. 168-179.
5. Карташов В. Н. Теория правовой системы общества : [учебное пособие] : в 2 т. / В. Н. Карташов ; Яросл. гос. ун-т. – Т. II – Ярославль : ЯрГУ, 2006. – 491 с.
6. Лаврусь С. Ю. Реализация принципов права в юридической практике : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.01 / С. Ю. Лаврусь ; Казанский государственный университет. – Казань, 2005. – 30 с.
7. Палагина Е. Н. Функции юридической практики : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.01 / Е. Н. Палагина ; Саратовская государственная академия права. – Саратов, 2003. – 26 с.
8. Великий енциклопедичний юридичний словник / За редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
9. Гусарев С. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : [навч. посіб.] / С. Д. Гусарев, О. Д. Тихомиров. – К. : Знання, 2005. – 655 с.
10. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : автореф. дис на здобуття наукового ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.01 / С. Д. Гусарев; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2007. – 35 с.
11. Реутов В. П. Юридическая практика и развитие законодательства : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : 12.00.01 / В. П. Реутов ; Свердловский юридический институт. – Свердловск, 1968. – 21 с.
12. Зайчук О. В. Теорія держави і права (Академічний курс) : [підручник] / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер, 2006. [Електронний ре-

курс]. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/part3/2801.htm

13. Малишев Б. В. Судова практика: поняття, ознаки, структура / Б. В. Малишев // Часопис Київського університету права, 2005. – № 2. – С. 22-26.

Анотація

Завгородній В. А. Інтерпретація поняття «юридична практика» в сучасній теорії права. – Стаття.

У статті розглянуто різні підходи до розуміння поняття «юридична практика» як загальнотеоретичної категорії, з'ясовано їх особливості та визначено найбільш обґрунтований та методологічно коректний підхід щодо інтерпретації категорії «практика Європейського Суду з прав людини».

Ключові слова: юридична практика, ознаки юридичної практики, структурні елементи юридичної практики, юридична діяльність, результати юридичної діяльності, соціально-правовий досвід.

Аннотация

Завгородний В. А. Интерпретация понятия «юридическая практика» в современной теории права. – Статья.

В статье рассмотрены разные подходы к пониманию понятия «юридическая практика» как общетеоретической категории, выяснены их особенности и определен наиболее обоснованный и методологически корректный подход относительно интерпретации категории «практика Европейского Суда по правам человека».

Ключевые слова: юридическая практика, признаки юридической практики, структурные элементы юридической практики, юридическая деятельность, результаты юридической деятельности, социальнo-правовой опыт.

Summary

Zavhorodnii V. A. Interpretation of concept «legal practice» in the modern theory of law. – Article.

In the article were investigational different approaches about concept «legal practice» as a general theoretic category, their features are found out and certainly most reasonable and methodologically correct approach in relation to interpretation of category «practice of European Court on human rights».

Key words: legal practice, signs of legal practice, structural elements of legal practice, legal activity, results of legal activity, social-legal experience.